

KS. BOLESŁAW KUMOR

Archiv für schlesische Kirchengeschichte. Band 40. Im Auftrage des Instituts für ostdeutsche Kirchen- und Kulturgeschichte hrsg. von Joachim Köhler. Verlag August Lax Hildesheim 1982 ss. X, 364, 2 nlb.

Tom 40 „Archiv”, czasopisma tak wielce zasłużonego dla badań nad kościelnymi dziejami Śląska, przynosi 5 pozycji źródłowych, lub źródłoznawczych, 5 większych i 4 mniejsze artykuły naukowe, szereg informacji, a także streszczenie zawartości tomu w języku polskim, oraz indeksy osób i miejscowości. Pierwsza publikacja źródłowa p.t. *Męczennicy z Zakonu franciszkańskiego* (s. 1—44) wydana przez redaktora czasopisma J. Köhlera, obejmuje dwie relacje — O. Gaudentego Strzybnego OFM, spisana w 1945 r. i O. Anzelma Piefke OFM, spisana w 1970 r., na temat bolesnych wydarzeń w klasztorze franciszkanów w Nysie w czasie frontu wojennego w dniu 24 III 1945 r. Takich „relacji męczeńskich” z czasów II wojny światowej jest daleko więcej. Warto uświadomić sobie w tym kontekście, że Kościół katolicki w Polsce według najnowszych, choć nie ukończonych badań, poniósł w latach okupacji niemieckiej tak wielkie osobowe straty, jakich nie znała starożytność chrześcijańska w okresie najbardziej krwawych prześladowań chrześcijaństwa. Zamordowano wówczas 2801 duchownych, a wśród nich 6 biskupów, 1926 kapłanów i kleryków diecezjalnych, 378 kapłanów i kleryków zakonnych, 205 braci zakonnych i 289 sióstr zakonnych¹. Nie są to wszystkie ofiary duchowieństwa polskiego w granicach Rzeczypospolitej z 1939 r. „Sanguis est semen christianorum” — a może żywotne siły Kościoła polskiego po 1945 r. mają swe źródło w tych męczeństwach? Czy publikować takie materiały źródłowe, jak zrobił to ks. Köhler? Sądzę, że tak, ale obowiązkiem wydawcy w każdym przypadku jest danie obiektywnego wstępu do publikacji. „Nie powinno być miejsca dla narodowych interesów poniżających innych ludzi” (s. 337) — zgadzam się z tym założeniem.

Druga publikacja źródłowa p.t. *Dokumenty do historii benedy-*

¹ W. Jacewicz, J. Woś: *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymsko-katolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939—1945*. Zesz. I—V. Warszawa 1977—1981.

ktynów brzewnowskich na Śląsku Wenera Beina (s. 45—73) obejmuje w sumie 9 dokumentów z lat 1703—1762; dotyczą one wpływu gospodarczego i kulturalnego czeskiego opactwa benedyktynów w Brzewnowie na Śląsku w dobie restauracji katolickiej aż do 1740 r. czyli do zajęcia Śląska przez Prusy. Trzecia z rzędu publikacja o charakterze źródłowym p.t. *Studia do historycznego Słownika diecezji wrocławskiej* autorstwa Alfreda Muche (s. 75—104), w oparciu o źródła drukowane i dotychczasowe opracowania niemieckie i polskie podaje wzór opracowania takiego słownika na przykładzie miejscowości Warzyn i Brzeg Dolny. Do głównych elementów opisu miejscowości należą następujące tematy: nazwa miejscowości w rozwoju historycznym, ważniejsze wydarzenia historyczne w miejscowości, jej właściciele, państwowa przynależność administracyjna, wzmianki o kościele, patronacie kościoła, uposażenie parafii (kościół), patronat, proboszczowie, liczba katolików i mieszkańców, okręg parafialny, kościoły filialne, przynależność administracyjna do dekanatu, archidiaconatu, historia budowy kościoła. Taki słownik każdy badacz powita z radością. Warto tu dodać, że podobne badania rozpoczęto w Polsce jeszcze około 1960 r. Owocem tych badań są 3 rozprawy o charakterze źródłowym — ks. B. Kumora², i E. Wiśniowskiego³. Dobrze by było, by autor zapoznał się z kwestionariuszem problemowym polskich badań. Będzie mógł niewątpliwie poszerzyć problematykę zapowiedzianego słownika.

Josef Schultes w publikacji *Śląscy studenci na Uniwersytecie w Grazu (1586—1641)*, prezentuje drugą część tego studium źródłowego. Pierwsza część studium drukowana była na łamach „Archiv” (T. 35: 1978 s. 131—157). W niniejszej części autor podaje krótkie biografie 92 studentów śląskich, którzy studiowali na uniwersytecie w Grazu. To opracowanie źródłowe stanowi cenny przyczynek dla przyszłego słownika biograficznego Śląska.

Ostatnia publikacja o charakterze źródłowym, to studium ks. Józefa Gottschalka p.t. *Kazania o św. Jadwidze z 700 lat (s. 129—164)*. Autor zestawia i krótko omawia 17 autorów kazań o św. Jadwidze od czasów jej kanonizacji (1267) aż do 1967 r. To bardzo pracowite studium równocześnie obrazuje promieniowanie kultu św. Jadwigi. Nie jest to zresztą pełny zestaw kazań o św. Jadwidze, autor też takiego celu sobie nie postawił. W polskim kaznodziejstwie w kraju i na emigracji kazania o św. Jadwidze

² B. Kumor: *Archidiaconat Sądecki. Opracowanie materiałów źródłowych do Atlasu historycznego Kościoła w Polsce*. Lublin 1964 (Nadb. z ABMK t. 8—9); Tenże: *Prepozytura Tarnowska. Opracowanie materiałów źródłowych do Atlasu historycznego Kościoła w Polsce*. Lublin 1966 (Nadb. z ABMK t. 12 i 13).

³ E. Wiśniowski: *Prepozytura wiślicka do schyłku XVIII wieku. Materiały do struktury organizacyjnej*. Lublin 1976.

były dość popularne, jako że jej patronium tylko na emigracji nosiło około 30 kościołów. Szereg tego rodzaju kazań wymienia *Hagiografia polska*⁴. W artykule tym trzeba sprostować daty; otwarcie soboru watykańskiego II nastąpiło 11 X 1962 r. (a nie 2 II 1962), podobnie jak jego zamknięcie miało miejsce 8 XII 1965 r. (a nie 29 XI 1967).

Omawiany tom „Archiv” zawiera nadto 5 dalszych artykułów. Pierwszy z nich autorstwa Gerharda Webersinna p.t. *Ksiądz Emanuel Zimmer (1866—1935) z Wambierzyc jako kronikarz i autor sztuk okolicznościowych* (s. 165—176), omawia rozwój kultu mariańskiego w Wambierzycach w XIX i na początku XX stulecia. Warto tu dodać, że uwieńczeniem tego kultu była uroczysta koronacja rzymskimi koronami łaskami słynącej figury Matki Bożej przez kard. Stefana Wyszyńskiego we wrześniu w 1980 r.; była to ostatnia taka koronacja w jego życiu. Artykuł *Sentire ecclesiam. Obraz Kościoła Karola von Dittersdorfa (1793—1851), ojca duchownego alumnów we Wrocławiu* (s. 177—189) stanowi przyczynek do rozwoju nowożytnej eklezjologii katolickiej na Śląsku.

Artykuł Katarzyny Walsh p.t. *Ślązak na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku. O biografii, naukowych zainteresowaniach i zbiorze rękopisów Wawrzyńca z Raciborza* (s. 191—206) zainteresuje historyka polskiej kultury i studiów uniwersyteckich w XV stuleciu. Znany jako matematyk, astronom i teolog Wawrzyniec z Raciborza był również ekumenistą na ówczesne czasy; o tej stronie jego zainteresowań nie wiele wiadomo dotąd w Polsce⁵. Dwa dalsze artykuły — Ewalda Waltera (*Franciszkański ruch ubogich na Śląsku* — s. 207—221) i Ferency Hervaya (*Rodzeństwo św. Jadwigi na Węgrzech* — s. 223—246) stanowią przyczynek do historii rodziny św. Jadwigi Śląskiej. Wątpliwość budzi stwierdzenie czy w połowie XIV wieku było utworzone biskupstwo łacińskie we Lwowie⁶.

W dziale „Miscellanea” ks. G. Adriányi podał informację na temat — jak ks. Hubert Jedin otrzymał profesurę na uniwersytecie w Bonn (s. 241—246). Ks. Józef Köhler w artykule *Adolf Kardynał Bertram (1859—1945) w ogniu krytyki* (s. 247—262) omówił najnowsze publikacje na temat stanowiska Kardynała wobec rządów hitlerowskich w Niemczech. Warto zauważyć, że wobec twierdzeniu L. Volka, iż „biskup Bertram został powołany do Wrocławia, ponieważ rząd pruski miał nadzieję, że będzie to nade wszystko bi-

⁴ *Hagiografia Polska. Słownik bio-bibliograficzny*. Red. R. Gustaw, 1, Poznań 1971 s. 480—481.

⁵ *Historia nauki polskiej*. T. 6. L. Hajdukiewicz: *Dokumentacja bio-bibliograficzna. Indeks biograficzny tomu I i II*. Wrocław 1974 s. 729—730.

⁶ W. Abraham: *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*. Lwów 1904 s. 245 nn.

skup duszpasterz w przeciwieństwie do kard. J. Koppa, który ... wyrósł na pierwszorzędną potęgę polityczno-kościelną" (s. 248), trzeba odnotować nieco inne spojrzenie rządu austriackiego na nominację biskupa Bertrama na Wrocław. Według ściśle „poufnej relacji” ambasady austriackiej przy Watykanie z 5 VI 1914 r. Rzym spodziewał się, że biskup Bertram „ze względu na czasowe błędy nerwowe w wymowie” wyboru na Wrocław nie przyjmie, a Rzym nie zamierzał wpływać na przyjęcie tego wyboru. Nawet już po akceptacji wyboru przez Bertrama kardynał sekretarz stanu Merry del Val spodziewał się nadal, że „zrezygnuje on z Wrocławia”. Rzym bowiem chętnie widziałby na stolicy wrocławskiej biskupa Schmidta, prymasa benedyktynów ze Stotzingen. Ale, jak donosił ambasador austriacki przy Watykanie 12 VI 1914 r. „w Rzymie dobrze wiadano, że Berlin nie pozostawi wolnemu biegowi spraw obsady Wrocławia i będzie się starał przeprowadzić wybór takiego kandydata, który mógłby kontynuować politykę, wskazaną przez jego poprzednika Koppa”. Co więcej w relacji z 3 VI 1914 r. ambasadora austriackiego w Berlinie dowiadujemy się, że „kardynał Kopp, który często bywał w Hildesheim i miał bliskie kontakty z kręgami kościelnymi Niemiec... jeszcze za życia oświadczył, że jego następcą we Wrocławiu będzie biskup Bertram”. A to dlatego, że „jest on wybitnym teoretykiem w sprawach kościelnych”, a rząd pruski położył specjalny nacisk, by nowy biskup Wrocławia „był zainteresowany kwestią robotniczą”. Bertram zaś był przyjacielem i zwolennikiem chrześcijańskiego ruchu zawodowego „Kölner Richtung”, a nadto była to „persona grata” dla cesarza Niemiec. Zarówno przeto rząd pruski, jak też i kard. Kopp chcieli, by we Wrocławiu był biskup „teoretyk”, „społecznik” i „polityk w stylu kard. Koppa”; nie wspomniano ani razu, by był duszpasterzem⁷. Archiwalia wiedeńskie mogą wyjaśnić wiele tajemnic wyboru Bertrama na Wrocław.

Tenże J. Köhler w artykule *Więcej niż historyczna glossa marginalna. Ruch młodzieżowy i jego oddziaływanie* (s. 263—268) postawił problem rozwoju ruchu młodzieżowego „Quickborn” w świetle publikacji Jana Binkowskiego. Zmarły w ubiegłym roku Jan Kumor († 1983) opracował katalog *Duszpasterzy w dekanacie pszczyńskim w latach 1665 i 1720* (s. 269—278). Historyka Kościoła w Polsce zainteresuje obszerna i pozytywna recenzja *Historii Kościoła w Polsce* (T. II cz. 1 i 2), wydanej pod redakcją ks. B. Kumora i ks. Z. Obertyńskiego. Napisał ją wytrawny znawca dziejów kościelnych w Polsce, profesor uniwersytetu w Bonn, ks. Bernard Stasiewski (s. 279—292). Dalsze przyczynki, znajdujące się

⁷ Hof- Haus- und Staatsarchiv. Wien. P.A. XL 249 Interna. Liasse LX 25 (Abasad. austr. przy Watykanie do hr Berchtolda — 2 VI 1914; Telegram abasad. austr. do Min. spr. zagr. w Wiedniu — 12 VI 1914; Abasad. austr. w Berlinie do Minis. spr. zagr. w Wiedniu — 3 VI 1914).

w omawianym tomie „Archivu”, to *Przegląd czasopism polskich* w aspekcie historii kościelnej Śląska pióra H. Tukaya (s. 293—301), *Bibliografia prac ks. Ewalda Waltera* zebrana przez G. Otta (s. 308—317), oraz „Przegląd” kilku prac z zakresu historii kościelnej na Śląsku napisany przez ks. J. Köhlera.

Ogólnie należy stwierdzić, że 40 tom „Archivu” stanowi wartościową pozycję naukową. Historycy Śląska chętnie będą zeń korzystał, co im niewątpliwie ułatwi rzetelny indeks osób i miejscowości, załączony przy końcu tomu (s. 342—364).